

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדָּה יָמִים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֵׁת הַשְּׁבוּעָה אַחֲרֵי מוֹת-קְדוּשִׁים תַּשְׁפִּיג

לראות או לא לראות, קדושה וכבוד הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"וַיְדַבֵּר יְקֹנָק אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי יְקֹנָק וַיִּמְתּוּ: וַיֹּאמֶר יְקֹנָק אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן אַחִיד וְאֵל יִבְא כָּכָל עַתָּה אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרְכָת אֶל פְּנֵי הַכֹּהֵן אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ וְלֹא יָמוּת כִּי בְעֵינֵי אֲרָאָה עַל הַכֹּהֵן" (ויקרא ט"ז א – ב).
סתירה פנימית מהותית וכפולה, שאומרת דרשני, מופיעה לכאורה בפתיחה לפרשתנו. הפסוק הראשון מכריז כי הקב"ה דיבר עם משה אחרי האסון הנורא של מות שני בני אהרון והמשך הוא שתיקה רועמת.

הפתרון יכול להציע לנו תשובה עקרונית אודות יחסינו עם בורא עולם.
חז"ל והראשונים (עיינו רש"י בשם המדרש, רשב"ם אבן עזרא ועוד רבים) הציעו הסברים שהמשותף לכולם הוא ניסיון למצוא מה היה הדיבור? אע"פ שלכאורה הוא איננו מופיע בכתוב.
אחרי בקשת המחילה, נציע כיוון אחר. הדיבור האלקי מופיע באמצעות שתיקה. כיוון זה נתמך בפסוק המתאר את תגובתו של אהרון למות בניו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹנָק לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֵּד וַיִּלֵּם אֶהֱרֹן" (שם י"ג).
הפסוק השני מכריז: "וְאֵל יִבְא כָּכָל עַתָּה אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרְכָת אֶל פְּנֵי הַכֹּהֵן אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ וְלֹא יָמוּת".
במילים אחרות, מסוכן להיכנס לקודש הקודשים ולכן לא כדאי להיכנס ולראות, למעט בזמן שיש חובה להיכנס, כמו ביום הכיפורים. סופו של הפסוק מלמדנו כי יש דרך לראות "כִּי בְעֵינֵי אֲרָאָה עַל הַכֹּהֵן". גם הכרזה זו מכילה לכאורה סתירה פנימית, אם יש ענן אזי התוצאה היא שאין ראייה.

גם כאן נחלקו חז"ל והראשונים בשאלה: כיצד לתרץ את הסתירות, לכאורה?
ההבדלים בין הפירושים השונים קשורים לתשובה לשאלה: מה פירוש בְּעֵינֵי? האם הכוונה היא לענני הכבוד, שהיו גלויים לכל העם? או שהכוונה לענן הקטורת, שעלה בקודש הקודשים, עם כניסת הכהן הגדול לבדו ביום הכיפורים? (עיינו ברבנו בחיי וברא"מ באריכות).
שוב אחרי בקשת המחילה ובעונוה, נציע כיוון אחר. שתי ההבנות נכונות. הקב"ה מתגלה ליראיו ומסוכן לנסות לראות את השכינה. נחזור לפסוק מפרשת שמיני, שם קובע משה רבנו: "בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֵּד". שתי הבחירות אכן נכונות, הקב"ה קדוש מכל קדוש ורחוק מכל רחוק - בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ, מסוכן מאוד להתקרב!!! הדוגמא הטובה ביותר היא שני בני אהרון הכהן הגדול, ומי שעתידים לשרת עמו. באותו זמן ובאותה עת וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֵּד, הקב"ה קרוב אל קוראיו ונמצא בכל מקום.
סתירה זו היא לב לבה של התפילה המכונה בפי העם "קדושה", שהיא לב לבה של התפילה: "קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְקֹנָק צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" (ישעיהו ו' ג, עיינו עוד בספרי צפנת ישעיהו מעוזיה עד אחז עמ' 42-39). לכן, שתי ההכרזות נכונות "כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחַי" (שמות ל"ג כ) וגם "וּמִבְּשָׂרֵי אֲחַזֶּה אֵלֹ-הִ" (איוב י"ט כו).

הכניסה לקודש הקדשים מסוכנת (עיינו אבן עזרא בשמיני ובפרשתנו, בהסבר פשר עונשם של בני אהרון) מצד שני "בְּזֹאת יִבְא אֶהֱרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ" (ויקרא ט"ז ג) היא המאפשרת את התשובה הכפרה והסליחה ביום הכיפורים, הזמן בו עם ישראל מרגיש ונוהג כבני מרום קרוב אל אלקיו.

לכן, לעתים הדיבור האלקי מופיע בשתיקה רועמת: "... לֹא בְרוּחַ יְקֹנָק וְאֶחָד הָרוּחַ רֵעַשׁ לֹא בְרֵעַשׁ יְקֹנָק: וְאַחַר הַרְעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְקֹנָק וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דְּקָה" (מלכים א' י"ט יא – יב). לעתים הדיבור מופיע כל כך חזק עד שניתן לראותו: "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְּפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר" (שמות כ' טו).

אין מדובר בסתירה, העולם הרוחני הוא מורכב ועמוק, רק השטחיות החד ממדית רואה את הסתירות.

הבה נתפלל בימים מיוחדים אלה, 'עשרת ימי תקומה' שזוכה להכיל את המסרים המורכבים ובעונוה נתמודד גם עם מה שנראה כסתירות.

לְעֵי לֹוִי זְשֵׁמַת

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב
מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב
בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	ר' מאיר וגב' שרה ברנפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגב' סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט
לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד			צפורה בת יונה דונייר ע"ה נלב"ע י"ב אדר א'	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St., Jerusalem

Tel: 02-5371485 info@eretzhemdah.org WWW.ERETZHEMDAH.ORG

חֲמַדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

הגדרת כלים שמלאכתם לאיסור – חלק א

בחודשים האחרונים אנו עוסקים בסוגי מוקצה שונים. התמקדנו במוקצה מחמת גופו. הגדרתו היסודית היא: מה שאינו כלי ואינו אוכל. מושגים אלו דרשו הגדרה נוספת: האם חפץ שהוכן לשימוש זמני או חלקי, או שרק חשבו להשתמש בו, נחשב כלי לעניין זה? ומה הדין של כלי שנשבר? וכן מהי הגדרת אוכל: האם מאכל של בעלי חיים נחשב 'אוכל' לעניין זה? ומה הדין של אוכל שראוי לאכילה בדוחק בלבד?

לאחר מכן עברנו לעיסוק במוקצה מחמת חסרון כיס. למדנו מספר הגדרות אפשריות למוקצה זה (ייחוד מקום; כלי שמלאכתו לאיסור שמקפידים שלא להשתמש בו שלא בדרכו המרכזית; כלים שמקפידים מאוד שלא להשתמש בהם שמא ערכם ייפגע), ולמדנו שהפוסקים מצאו דרך לאחד את ההגדרות הללו ולקבל את כולן להלכה.

קצת נעבור לאיסור טלטול של כלים שאינם מוקצים: כלים שמלאכתם לאיסור. לפני שנלמד את ההלכות הייחודיות של כלים שמלאכתם לאיסור, נגדיר מהו 'כלי שמלאכתו לאיסור'.

הרמב"ן אומר בשם הראב"ד שנהר אינו כלי שמלאכתו לאיסור, מפני שהוא רק בסיס לפתילה ולשמן, אך הוא עצמו אינו משמש לאיסור. מדבריו ניתן ללמוד מספר דברים:

א. **חפץ המיועד להחזיק דברים אסורים בשבת** (כמו הנר המחזיק את השמן המבעיר את האש שבפתילה) אינו בהכרח כלי שמלאכתו לאיסור. נפקא מינות אפשריות: ארנק, המיועד לטלטול מעות.

להלכה הרמ"א (אורח חיים סימן שי סעיף ז) פוסק שארנק הוא מוקצה, וכן פוסק השש"כ (פרק כ סעיף טז).

ב. **כלי המסייע למלאכה אסורה, אך אינו פועל את המלאכה** (כמו נר, המחזיק את השמן ומאפשר לו להמשיך את בעירת הפתילה, אך הוא אינו פעיל בהבערת אש זו), אינו בהכרח כלי שמלאכתו לאיסור. נפקא מינה אפשרית: סירים ומחבתות. הסיר והמחבת מיועדים לבישול. אך הם אינם מבשלים – הם רק מחזיקים את האוכל במקומו מעל האש, המבשלת את האוכל.

הפרי מגדים (בהקדמה לסימן שח), על סמך דברי בעל המאור, אומר שכלי בישול המיועדים לכך בלבד (כמו מחבת שלא רגילים לאחסן בה אוכל, אלא רק לטגן בה; וכן פינג'אן, שכמעט תמיד משמש לבישול תה וקפה בלבד) מוקצים. ביחס לנר השולחן ערוך (אורח חיים סימן רעט סעיף ו) פוסק שמותר לטלטל נר (שמן). המגן אברהם מסביר שכוונתו היא לטלטל לצורך גופו או מקומו. הוזה אומר: זהו כלי שמלאכתו לאיסור, וכדבריו פוסק המשנה ברורה. אך רבי עקיבא איגר מעיר שלא פשוט לאסור את טלטול הנר ככלי שמלאכתו לאיסור, שהרי ראשונים רבים (והראב"ד בראשם) סוברים שמלאכתו להיות! אך לאור דברי המשנה ברורה, השש"כ פוסק שכל כלי שמשמש ומסייע לאיסור הוא כלי שמלאכתו לאיסור. דוגמא המתאימה לזמנו של השש"כ הוא ספר הטלפונים: מצד עצמו הוא ספר, ולא פועלים איסור בגוף החפץ. אך מכיוון שהוא מאפשר את האיסור, הוא נחשב כלי שמלאכתו לאיסור, בדומה לנר.

ג. **כלי שהפעלתו כרוכה באיסור, אך אינו מבצע פעולה אסורה אחר הפעלה הראשונה** (אם נתייחס לנר (שמן) ככלי שברגע ההבערה נעשה בו איסור, ולאחר מכן המשך בעירת האש אינה תלויה בפעולה נוספת) אינו בהכרח כלי שמלאכתו לאיסור. נפקא מינה אפשרית: כלים חשמליים שונים (מאוורר), שהפעלתם אסורה, אך אחר הפעלתם אין צורך לעשות בהם פעולה נוספת בכדי ליהנות מהם.

בדוגמא זו נעסוק, בעזרת ה', בשבוע הבא.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל, של:

טל שאול בן יפה	ניר רפאל בן רחל ברכה	אורי לאה בת חיה תמימה
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	מאירה בת אסתר	נטע בת מלכה
חוה ראנה בת פיילא	הילה צפנת בת שרה טובה	רבקה בת שרה בלה
משה בן רחל	הילל בן תמר שפרה	ירחמיאל בן זלטה רבקה
עובדיה בן אסתר מלכה	אריה יצחק בן גאולה מרים	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה
יוסף בן אורית	ג'קלין בת רינה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן.

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניציבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורר מקיפים במקורות.

בין הנושאים הדנונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון,

מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה,

כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

מקח טעות בקניית רכב

'ארץ חמדה גזית' ירושלים / כסלו תשפ"ג / תיק מס' 82171

דיין: הרב אורי סדן

המקרה בקצרה: התובע קנה רכב מהנתבע תמורת 34,500 ₪. המוכר הצהיר על תקלות מסוימות, והקונה קיבל זאת מבלי לבדוק את הרכב במכון בדיקה. כבר בנסיעה הראשונה נשמעו רעשים מהרכב, שדווחו לנתבע כעבור כיומיים. חלק מהליקויים שעליהם הצביע התובע תוקנו על ידי הנתבע, אולם הרעש המשיך. הנתבע סירב לבטל את העסקה או לטפל בבעיה, ולאחר כחודש התובע לקח את הרכב לבדיקה במוסד המרכזי של החברה שגילה שיש בעיה בדיפרנציאל שעלות תיקונה הוא 4,500 ₪. התובע דורש לבטל את העסקה ולקבל בחזרה את התמורה והחזר עבור הוצאותיו. הנתבע טען שיתכן שהתקלה נוצרה ברשות התובע. בית הדין פנה למכונאי רכב בהסכמת הצדדים, והוא קבע שהתקלה לא נוצרה אצל התובע.

פסק הדין: הנתבע חייב לשלם לתובע 4,938 ₪ עבור התקלה ברכב, והרכב שייך לתובע.

נימוקים בקצרה:

1. רכב שנמצא בו מום לאחר שנמכר

ההלכה מאפשרת לקונה לבטל עסקה או לקבל פיצוי במקרה של מקח טעות כאשר התגלו ליקויים במקח והקונה לא ידע על קיומם טרם העסקה. דין זה חל גם כאשר המוכר לא ידע על קיומם של הליקויים (שולחן ערוך חו"מ רלב, יא, ועוד, פס"ד ארץ חמדה גזית 607, חוקי התורה: מקח טעות עקב אי התאמה, סעיף 3). במקרה של מקח טעות, באופן כללי זכותו של הקונה לדרוש את ביטול העסקה (שולחן ערוך חו"מ רלב, ג) גם לאחר כמה שנים (שם). זאת למעט אם הקונה השתמש במקח לאחר שהליקוי התגלה, כיוון ששימוש כזה מהווה מחילה (ארחות משפט נתיב לב, יז; נתיבות המשפט רלב, א). במקרה שלפנינו הקונה דרש באופן מיידי לבטל את המקח, ולכן אין להוכיח מהעובדה שהמשיך להשתמש ברכב, שחזר בו מדרישתו. ולכן הוא זכאי לביטול המקח.

2. כשיש ספק ברשות מי נוצר הפגם בחפץ וכשהקונה לא בדק את המקח

במקרה בו ברור שהמום נוצר לפני הקנייה – זכאי הקונה לבטל את העסקה (שולחן ערוך חו"מ רלב, יא). כאשר יש ספק האם המום נוצר אצל הקונה או אצל המוכר, נטל הראייה מוטל על הקונה (שם סעיף טז) וללא הבאת ראיה העסקה לא תבטל. הסמ"ע (שם, ס"ק לה) הבחין בין פגם שנוצר על ידי גורם חיצוני שיש להעריך שהוא נוצר אצל הקונה, לבין פגם שנוצר עם הזמן, שיש להעריך את מועד הופעתו על ידי איש מקצוע. נחלקו הראשונים במקרה שבו הפגם ניתן לאיתור בקלות על ידי הקונה וזה לא בדק את המקח, האם העסקה בטלה (פסק דין 1-77036). בסעיפים 13-15 לחוק המכר קבע המחוקק כי אין לבטל את המקח על מומים הניתנים לאיתור בקלות שלא נבדקו על ידי הקונה. אף שיש לדון באופן כללי על תקפותו של חוק המכר, במקרה שיש מחלוקת בנושא, הרי שיש להכריע לפי חוק המדינה (שו"ת המהרש"ם ה, מה). אמנם, מום שניתן להבחין בו רק על ידי בדיקה מורכבת והוצאה כספית אינו נחשב למום שניתן לזהותו בקלות (כסף הקדשים רלב, ג). במקרה שלפנינו מדובר בתקלות מורכבות אשר גם הנתבע לטענתו לא הבחין בהם, ולכן הוא לא איבד את זכותו לביטול העסקה בגין מקח טעות.

3. פיצוי או ביטול העסקה?

במקרה המוגדר כמקח טעות זכאי הקונה לבטל את העסקה או לקבל פיצוי בהתאם לנסיבות. ברור שבמקרה שבו יש ליקוי משמעותי, העסקה בטלה (שולחן ערוך חו"מ רלב, ו), אמנם במום שאינו משמעותי כתב רש"י (ביצה ז ע"א) שישנה אפשרות שהמקח לא יבטל ובמקום זאת הקונה יקבל פיצוי על ההפרש בין המחיר ששילם למחיר השוק של המקח, וכך פסק הרמ"א (חו"מ רלב, א, על פי פסקו של התרומת הדשן שכב). הב"ח (רלב, א) הקשה על שיטה זו משום שמקח טעות מבוסס על חסרון בגמירות דעתו של הקונה, ואם כך איך יתכן שהעסקה תהיה בתוקף והוא יקבל פיצוי? לכן הוא פסק שלא ניתן לקבל פיצוי במקום לבטל את המקח (כשיטת הרא"ה בפירוש הגמרא בביצה שם). נתיבות המשפט (רלב, ג) ענה על שאלה זו, והסביר שכיון שמדובר במקרה בו יש הבדל באיכות המוצר, היה רצון לקניין, אבל לא היה רצון לקנות במחיר שסוכם אלא במחיר זול יותר. למעשה הוא הכריע שיש לפסוק בזה "המוציא מחבירו עליו הראייה". כיון שבמקרה שלפנינו יש מקום לומר שיש אנשים שהיו מסכימים לקבל את הרכב עם התקלה תמורת הפחתה במחיר, הרי שלא ניתן לבטל את כל העסקה.

4. מקח טעות במום שניתן לתיקון

הרא"ש (שו"ת צו, ו) כתב שכאשר נתגלה קלקול קטן במקח והוא ניתן לתיקון, יש להעדיף תיקון על פני ביטול המקח, לעומתו בתשובת הר"י מיגאש (שו"ת סימן נא) חלק עליו במקרים מסוימים. השולחן ערוך (חו"מ רלב, ה) הביא את דעת הרא"ש ללא חולק, הרמ"א אמנם הביא את דברי הר"י מיגאש, אלא שסבר שדעתו משלימה את דעת הרא"ש, נמצא שהוא לא קיבל את דעת הר"י מיגאש (יתכן שזה משום שראה את דעתו דרך ההגהות מרדכי שמביא אותו). לגבי ההבחנה בין מום קטן לגדול כתב נתיבות המשפט (מקור חיים תלו, ז) שמום שאינו מונע את השימוש במקח הוא מום קטן המזכה בפיצוי בלבד.

במקרה זה מדובר על קלקול שניתן לתיקון, למרות שהוא פגם משמעותי, וגם לדעת הרמ"א שמום בגוף המקח מחייב ביטול, לא ברור שמום בדיפרנציאל נחשב למום בגוף המקח. לכן לכלל הפוסקים אין הצדקה לביטול המקח, אלא רק לתיקונו (וראה גם בפסק דין מס' 625 באתר פסקים, שפגיעה שאינה פגיעה בשילדה היא נחשבת לפגיעה חיצונית, וכן בפסק דין מס' 615 באתר פסקים).

לסיכום: התובע זכאי לפיצוי על הליקוי ולא לביטול העסקה.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ב)

Wellington, New Zealand

וולינגטון, ניו-זילנד
אייר תשנ"ב

שיעור הרחקת קברים העומדים זה על גבי זה וקבורת בעל ואשה באופן זה

שאלה

בעיר וולינגטון יש שני בתי-קברות. בישן אין מקום לקברים נוספים. מפאת המצב מבקשת אשתו של הנפטר להיות קבורה בתוך קברו. השאלה היא, האם מותר לקבור מת על גב מת כשאין יודעים בדיוק את שיעור עומק הקבר הראשון, ואם יישארו לפחות ששה טפחים ביניהם?

תשובה

מותר לקבור קבר ליד קבר בהפסק של שישה טפחים¹, ונחלקו אחרונים בשאלה אם דין זה נאמר גם ביחס לשני קברים זה מעל זה. יש אומרים שצריך גם כאן ששה טפחים², ויש אומרים שדי בשלושה טפחים³. ולכן, כדי לצאת ידי כל הדעות, יש למלא את הקבר בעפר בגובה ששה טפחים, כך שיהיו לפחות ששה טפחים בין הקבר העליון לתחתון⁴. אך נראה שיש להימנע מקבורה בדרך זו כשמדובר באיש ואשה, גם אם הם בעל ואשתו, משום דרכי כבוד⁵.

¹ שו"ע (יורה דעה סי' שסב, ד), ועיין "גשר החיים" (ח"א פרק כז סי' ו).

² שו"ת "אמרי אש" (סי' קיז) ושו"ת "דודאי השדה" (סי' נג).

³ התשב"ץ (ח"ג סי' קיט), רעק"א (בהגהותיו לשו"ע שם סי' שסב) ובשו"ת "אחיעזר" (ח"ג סי' עט תשובה ד).

⁴ עיין "גשר החיים" (פרק כז סי' ו, ו), ובספר "כל בו על אבלות" (פרק שלישי סי' א, כב).

⁵ הכרעת מרן הגר"ש ישראל, עיין פסחים (נא ע"א) רש"י (ד"ה מאביו וחמיו) וסוכה (נב ע"א) בדברי הכותב "וספדה הארץ".

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

לעיין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט	לעיין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לעיין גב' לורייין הופמן ז"ל	לעיין חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה	לעיין סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח
לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי				